

איסור השתתפות בפירמידה ושר"ש (שיעור רב שכבותי) והשלכותיה הממוניות

הרב שמואל פולצ'ק והרב אריה ולהנדר

ג. מיקח טעות	א. פתח דבר
1. הגדרת המום בשר"ש	ב. תיאור המציאות
2. מום גליי ומום נסתה	1. תיאור משחק פירמידה
3. החזרת מיקח לאחר זמן	2. תיאור שר"ש
ד. לפני עיור לא תיתן מכשול	ג. תרמיות אופייניות לשר"ש דמי
1. "לפני לפני"	פירמידה
2. לפני עיור בשוגג	1. הסתרת הסיכון להפסיד
3. לפני עיור כאשר אמר אמת	2. ערפל מוחות העסוק
ח. לא עסקים בישובו של עולם	ד. איסור השבחת המיקח או הסתרת המומאים בו
ט. תקנה למוגדר מלהטא	ה. אונאה במחיר המוצר
י. סיכום	1. אונאה במחיר המוצר
	2. אונאה בדמי ההזדמנויות

**בן איש רפה את רעהו ואמר הלא משחק אני
(משלנו בו, יט)**

א. פתח דבר

בשנים האחרונות כמו חברות רבות המנסות לגייס משוקרים לשם שיווק רב שכבותי (להלן, שר"ש). אנשים רבים, ובهم שומרי מצוות, סבורים בטעות שמדובר בעקבות עסקית רצואה, מועילה וכשרה, ונופלים בראש השר"ש. בחלקם הרាជון של המאמרណון נדון בנסיבות העובדתית של משחק הפירמידה ושר"ש, ביחס ביניהם ובתרמיות הקשורות בהם. בחלקם השני של המאמרណון נדון בצדדים ההלכתיים הקשורים בהם, הן בצדדים האיסוריים והן הצדדים הממוניים.

* הרב שמואל פולצ'ק והרב אריה ולהנדר, מכון משפטי ארץ, עפירה.

ב. תיאור המציאותות

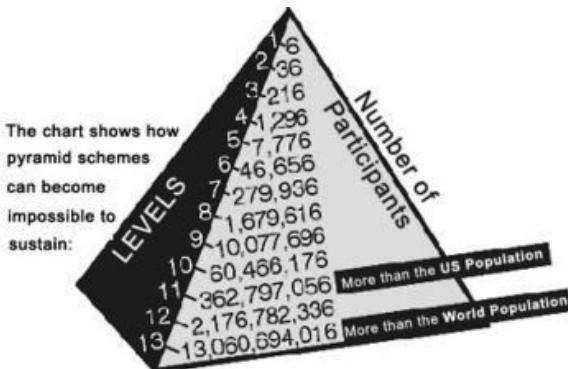
1. תיאור משחק פירמידה¹

עיקרו של משחק פירמידה היא תגמול כספי עבור צירוף משתתפים חדשים. יום המשחק מגיס משתתפים, ואלה מגיסים משתתפים חדשים וכך הלאה. התוצאה היא מעין פירמידה בראשה עומד יום המשחק, ומתחתיו פירמידה שהולכת ומתרחבת ככל שמספר המצטיפים גדל.

לכל משתתף במסחר מובטח כי בעבור תשלום חד-פעמי (דמי ההצלפות למשחק) יוכל למשחק ויכול לצרף אנשים נוספים לתמורה תשולם, שיחולק בין המשתתפים הנמצאים "מעליו" בפירמידה, ובסופו של דבר יוכל לגורף רווחים נאים מתשלומי האנשים הנמצאים "מתחתיו". חשוב להדגיש, שהתמורה היחידה שמקבל המצטיף בעבור דמי ההצלפות, היא הזכות לצרף מצטיפים חדשים.

הכשל הבסיסי במסחר הפירמידה הוא שהCASTF לו מצפים העומדים בראש הפירמידה יכול להגשים מהמצטיפים החדשניים בלבד, ולא נכנס כsoftmax.² לפיכך, כאשר המצטיפים אינם מצליחים לצרף משתתפים אחרים, אין הם מקבלים רווחים בתמורה לדמי ההצלפות ששילמו, ומשחק הפירמידה מסתיים. ניתוח מתמטי מראה שתוך מספר שלבים יגיע השוק לרווחה, בשל קצב ההידול המהיר של המשתתפים. ככלומר שישיבת המשתתפים שלא תוכל למצוא מצטיפים חדשים היוצרים תוך זמן קצר.

התרשימים הבא³ מראה מדוע מודל השוק שמציעה הפירמידה אינו אפשרי לקיום, עקב רוויה של השוק:

- .1. בתיאור זה נעזרנו בוויקיפדיה http://he.wikipedia.org/wiki/ערך_תרמית_פירמידה.
- .2. על פי הגדירה זו הפירמידה היא "משחק סכום אפס" כלומר ישנים "מנצחים" ומפסידים, והCASTF מגיע ממהפסידים למנצחים.
- .3. התרשימים מתוך ויקיפדיה http://he.wikipedia.org/wiki/ערך_תרמית_פירמידה.

בתרשים מודגם שם בכל שכבה מצף כל שחן חמישה משתתפים חדשים, הרי שבשכבה ה-11 מספר המשתתפים יהיה גדול ממספר אוצרוי אריה⁴, ובשכבה ה-13 מספר המשתתפים יהיה גדול מאותליות כדור הארץ!⁵

האנשים הנמצאים בשכבה שבה תיעזר הפירמידה יפסידו תמיד את כספם. מספר האנשים הנמצאים בשורה התחתונה של הפירמידה גדול תמיד במסום של כל האנשים בקומות מעלהיהם. לפיכך כאשר הפירמידה קורטת רוב המשתתפים יפסידו את כספם. שאר המשתתפים יחוירו את השקעתם, או ירוויהם מעט ורק העומדים בראש הפירמידה ירוויהם סכום גדול.

2. תיאור שר"ש⁶

איש חpit יפתח רעהו ומליכו ברוך לא טוב (משלוי טז, בט)
פתח רעהו – לאחיו גם הוא בדרך חמס ומוליכו בדרך לא טוב למצוח חבר לעצמו (מצורת דוד)

shr"sh (שיווק רב שכתי או שיווק רשתתי, באנגלית: MLM – Multi Level Marketing) הוא שיטת שיווק שבה סוכן מכירות מקבל תשלום כספי לא רק עבור מוצר שהוא מוכר אלא אף על גiros סוכני מכירות נוספים. סוכן המכירות מוגדר כעובד עצמאי ואין בו בין לבין חברות השיווק יחס עבודה-מעביד. הרעיון של שיטת מכירות זו מבוסס בעיקר על התנשות ישירה של הסוכן ממוצרי החברה והמלצות למפרים. לקוח מרוצה ימליץ לחבריו על המוצר ויקבל عمלה על קניותם.

ניתן להבחין בין שני סוגי של shr"sh: הראשון shr"sh דמי פירמידה, והשני shr"sh לגיטימי. בשר"sh לגיטימי המציגים משלמים עבור זיכיון למכירת המוצרים, ורוויחיהם נובעים מכירות המוצרים.

לעומת זאת, בשר"sh דמי פירמידה, מתוגמל סוכן המכירות בעיקר על גiros סוכני מכירות המשלמים דמי הצליפות ולא על מכירת המוצר לקונים (שאינם הופכים בעצם לסתוכנים). לפיכך, אף על פי שישנו מוצר סביבו הוקמה הפירמידה, הרי שהרווחים של המציגים יבואו באופן כמעט בלעדיו מצירוף סוכני מכירות חדשים ולא מכירת המוצר. כדי לגייס את הסוכנים מציגים פניהם את האפשרות להרוויח סכומים גבוהים על ידי גiros סוכני מכירות, שיידרשו גם הם לשלם דמי הצליפות. דא עקא, כאשר יגיע השוק לרוויה יתקשו סוכני המכירות לגייס סוכנים חדשים, והם יפסידו את השקעתם.

- .4. בשכבה 9 המספר גדול ממספר תושבי ישראל.
- .5. בתיאור זה נעורנו ויקיפדיה http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%91%D7%A8%D7%A9%D7%AA_%D7%A4%D7%A8%D7%A0%D7%A7%D7%AA. ובאתרים של חברות shr"sh.
- .6. בדבר זה עסקה גם רשות המיסוח הפלורלייט בארא"ב שהחליטה להקשרו שירוק רב שכתי בתנאים מסוימים, שבهم אין היא מהויה מסווה גרידא לתרבותית פירמידה, אלא שיטת שיווק לגיטימית למוצר. ראה: [www.ftc.gov/os/decisions/docs/vol93/FTC_VOLUME_DECISION_93_\(JANUARY_JUNE_1979\)PAGES_618-738.pdf](http://www.ftc.gov/os/decisions/docs/vol93/FTC_VOLUME_DECISION_93_(JANUARY_JUNE_1979)PAGES_618-738.pdf)
- .7. כאמור לעיל בפירמידה.

על פי הבדיקה זו ניתן לנתח "כל אבע" להבחנה בין שר"ש לגיטימי לשר"ש דמוני פירמידה: אם אי אפשר להרוויח ממכירת המוצר ללא צורך בגiros סוכני מכירות – מדובר בשר"ש דמוני פירמידה שאינו לגיטימי.

אחד הדברים להסota שר"ש דמוני פירמידה היא בהצעת הדברים כאלו מדובר אך ורק במכירת המוצר. במקרה כזה, ישנים שני קriterיונים על פיהם ניתן לקבוע שמדובר בשר"ש דמוני פירמידה: האחד, מחירו של המוצר גבוה במידה כזו שלא כדי לרכוש אותו מבלי להפוך לסוכן מכירות. השני, דמי העטרפות כסוכן מכירות – גבויים.

שר"ש דמוני פירמידה, מתקיים אותו הכשל הקיים במשחק פירמידה. צעב ההידול מהיר ובתווך זמן קצר השוק הופך לרווי וכמעט בלתי אפשרי למצוא סוכני מכירות נוספים. אולם, בנגדם למשחק פירמידה, בשר"ש רבים טועים לאחוב שמדובר בהזמנות עסקית ממשית וסבירה.

ג. תרומות אופייניות לשר"ש דמוני פירמידה

השימוש לעשות רע יגלו בתהיפות רע (משל b, יד)

...דברים מרמה ודריהם נראים טובים ובאמת היא עצה רעה, והם שמאים כאשר יתרה הטוב שדרו לרע והוא יגלו בתהיפות רע... (bijor ha'er'a שם)

ההונאה שבשר"ש מוסתרת בשתי רמות:

1. הסתרת הסיכון להפסיד

הסתורת הכשל המתמטי – בדרך כלל חברות שר"ש מציגות בפני המגויס החדש טבלה שמציגה את הבנטטו הצפוי, אם יניס למשל חמישה סוכנים חדשים בחודש.⁸ סוכנים אלו יגיסו סוכנים נוספים באותו הקצב ויידלו את הבנטטו שתצמץ בטור הנדי, באופן הבא:

חודש	5	4	3	2	1
מצטרפים	3125	625	125	25	5

הטבלה המוצגת מגיעה רק עד החודש החמישי (دور חמישי), ולא במקרה. לו הייתה הטבלה ממשיכה לחודש העשורי (הدور העשורי) מספר הסוכנים היה 9,765,625 שהוא גדול ממספר תושבי מדינת ישראל.⁹

המידע החלקי מדגיש את יכולת הגבואה להשתכר ומסווה את הכשל המתמטי העומד בסיסו השיטה. אולם החישוב מראה למשל שחלק ניכר מהמצטרפים בחודש (دور) התשיעי (1,953,125) היו מפסידים את כספם באופן ודאי. ועוד לפני כן מסתבר שהשוק יהיה רווי בסוכני מכירות ויהיה בלתי אפשרי לגיס סוכנים נוספים.

8. תיאור זה לקוח מאתר בית ספר לשר"ש: <http://www.mlmschool.co.il>

9. כאשר מספר המציגים בחודש הוא אחד, הרי שבchodש (בודור) ה-23 מספר הסוכנים יהיה 8,388,608. הגודל ממספר תושבי המדינה.

כך, בעוד אנשים מתפתים להשקייע בעסק ממשלים, בהבטחה שכספם יنبي תשואה ענקית בעורת סוכנים אחרים העובדים בעבורם (הכנסה פסיבית), כספם מגיע לעומדים מעלייהם במעלה הפירמידה, והם, ברוב המקרים, לא יזכו לקבל אף את החזר השקעתם... "shr"sh זה לא פירמידה" – כאמור, רוב גודל של המctrפים לחברות shr"sh לא יצילחו להחזיר את השקעתם. זאת, בגלל המבנה של הפירמידה המוכמן בשר"ש. עובדה זו, אינה מוצגת למctrפים. בדרך כלל טוענת חברת shr"sh שהיא איננה פירמידה. להפר, בנסיבות ובנסיבות המיעדים לשכנע להctrף לחברה, מתוארת ההctrפות כהשקעה בטוחה, כמעט נטולת-טיסכונים. המסר המועבר לכל המשתתפים הוא: כל אחד, אשר יהיה מוכן להשקייע בעבודה קשה, יוכל להרוויח סכומי כף ניכרים.¹⁰

2. ערפל מהות העסק

חברות shr"sh מערפלות את מהותו האמיתית של העסק על ידי שימוש בהטעיות משנה: **סוגים:**

שימוש במונחים מטעיים – משחק פירמידה עוסק בשכנוו אנשיים לשלם כסף על מנת לקבל את הזכות לבקש כסף מאחרים. על פניו והוא עסק משונה מאוד שככל בר-דעת לא ייכנס אליו, מפני שככל אחד מבין שאין תוחלת רצינית בעסק שכזה. אנשי shr"sh מסתרים את מהותו כדי שידמה לעסקים מקובלים ורגילים. כך המctrף לשר"ש מכונה "משכיע", "בעל עסק עצמאי", "שוק רשמי" או "בעל זיכיון" וכדומה.¹¹ מה שגורם לו לחשوب בטעות שהואctrף לעסק רגיל ולגיימני.

הציג מוצר שסבירו מקום הshr"sh – חלק מההטעיה, קיימים מוצרים אמיתיים שיש לשוקם וכיספים משולמים תמורה זיכוי או רישיונות וכדומה. הטרמיה נעוצה בהסתרת העובדה שהרווחים מבוססים על גiros סוכנים ולא על מכירת המוצר. לפיך המctrף מוטעה לחשוב שהואctrף לעסק המוכר מוצרים, ככל עסק לגיטימי, בעוד שלמעשה הואctrף לפירמידה עם מוצר.

מכאן ואילך נסקור את האיסורים ההלכתיים השונים, עליהם עוברים המשתתפים בפירמידה או בשר"ש והפועלים לגיוס mctrפים חדשים, ואת המשמעות הממוניות הכרוכות בהשתתפות זו.

ד. איסור השבחת המיקח או הסתרת המומאים בו

במצגות שערכות חברות shr"sh הם מأدירות את העסקה בהציג הסוכנים שהctrפו והרוויחו מיליוןים. מנגד הם מסבירים את הכישלונות הנbowים ממייעוט כישוריו של המשוק, ולא בתוצאה ישירה של השיטה. כאן עולה השאלה האם מותר למוכר להציג עסקה כתובה יותר מכפי שהיא באמת, תוך העלמה והסתירה של הפגמים?

10. כדי להסתיר את האמת מקיום חלק גדול מהחברות מרכי הדרכה, כנסים, נאומי מוטיבציה וכדומה המיעדים להיליב את המוכרים, ולהת להם תחושה שהחצלה עמדת מאחורי הפינה.

11. במקרים מסוימים ctrף מוגדר כ"חבר מועדון", אולם, בפועל מדובר על רשות לשיווק רישיונות.

השולחן ערוך כותב שאסור למכור לרמות את הקונים ולומר שהמושר טוב מכפי שהוא באמת:
אסור לרמות בני אדם במיקח וממכר או לנוב דעתם, כגון אם יש מום במיקחו צריך להודיעו ללקח. אף אם הוא עובד כוכבים, לא ימכור לוبشر נבילה בחזקת שחותה.¹²

בஹשייר מפרט השולחן ערוך מהי רמות שאסורה על המוכר, ואילו פעולות אסור לו לעשות כאשר רוצה להשיב את מיקחו בעניין הקונה:
אין מפרכtiny לא אדם ולא בהמה ולא כלים, כגון לצבעו וכן עבר העומד למכור כדי שיראה כבחור, ולהשkont הבהמה מי סובין שמנפחין ווקפין שעורתיה כדי שתראה שמיינא.¹³

לכאריה הוא הדין בשר"ש – יש איסור להציג עסקה כיוטר טובה מכפי שהיא באמת.¹⁴
אמנם, מותר ליפות את המושר באופן המקובל, או במקרה שהקונים רגילים לבדוק את המושר קודם לקנייה, שכן נפסק השולחן ערוך –
מקום שנהגו לערב בין הגיותות מים, מותר לערב בשיעור שדרכם לערב. במקום
שנהגוSCP מי שקונה דבר טועמו תחליה, מותר לערב בו לעולם. אבל אם אין הכל טרומים, לא.¹⁵

.12. רמב"ם מכירה טו, א; וכן שולחן ערוך ח"מ רכח, ו. ראו עוד רמב"ם (דעתו ב, ו): "אסור לאדם להניאג עצמו בדברי חקלות ופיתוי, ולא יהיה אחד בפה ואחדقلبתו בכורו והענין שבלב הוא הדבר שבפה, ואסור לנוב דעת הבריות ואילו דעת הנכרי, כיצד לא ימכור לנכרי בשער נבילה במקום בשער שחותה, ולא מנעל של מהה במקומן מנעל של שחותה... ואילו מילה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסורה, אלא שפתאמת ורוח נכון ולב שחרור מכל عمل והוות".

על חומרת האיסור כותב רבנו יונה (שערishi אות קפ): "אסור לנוב דעת הבריות ואילו דעת נכרי. והנה החטא הזה חמוץ אצל חכמי יותר מגול הנכרי, יען ובין כי שפת שקר אשמה רבה, ונתחייבנו על גדרי האמת, כי הוא מיטודי הנפש".
דין מפורט על ההתיחסות ההלכתית למוצרים פגוניים ראו כתור ג – מסחר וצרונות כהלה.

.13. שולחן ערוך ח"מ רכח, ט.
.14. לכואורה, בדרר זה נחלקו אחוריים. הרוב מששה פינשטיין (שות' אגדות משה י"ד, א, לא) מתיר לשורת כבד ברם, למרות שלכואורה בכר נוצר מגש שווא כאילו מקרו בבהמה שנשחתה זמן קצר קודם לכך, זאת, בהתקיים שני תנאים: האחד, הדעתה אינה מושלמת והקונה יכול להעלות בראתו שמדובר בכבד שאינו טרי. השני, כאשר המוכר חושב שהקונה מעוניין בכבד טרי. כמו כן, אם הקונה אומר במפורש שהוא מעוניין בכבד טרי יש להעמידו אותו על מצב הכביד.

לעומתו, בש"ת דברי יוסף (ט, ד"ה ב') אסר לשורות כבד ברם. לדעתו, כאשר קיימים מום במיקח על המוכר מוטלת חובת ההודעה, גם אם הקונה לא שאל (נוסף על כך, לדעתו יש בשريית הכביד כדי לפגוע בקשרות הכביד).

ראו גם הרב ישראלי שחורה, "טענות מיקח טעות ואונאה בקניית רכבי", שורת הדין ז, ירושלים תשס"ב, עמ' קעה-קפ.
.15. שולחן ערוך ח"מ רכח, יג-יד.

אולם כאשר המוכר משכנע את הלקוח שלא לבדוק את העסקה, בטוענו שהוא עסוק מוצלח ורוחחית, מסתבר שהאיסור עומד בעינו אף שאנשים רגילים לבדוק את כדאות השקעותיהם, כיון שהקונה האמין לו ובשל כך נמנע בלבד.

ומכאן, שכאשר משוקרי ש"מ מכחישים שמדובר בפירמידה, או כאשר הם מצהירים על השקעה בעלת "סיכון נמוך", או "כדיות גבואה", בעודו שלמעשה רוב המציגים לש"מ לא יוכו לקבל החור על השקעתם ללא קשר למאמציהם ועובדתם, הם מטעים במודע ועובדים על איסור.

הטעיה כזו כשלעצמה אינה גוררת בהכרח את ביטול העסקה.¹⁷ במקרים שהעסקה ניתנת לביטולណן להלן תחת הכותרת "מייח טוות".

ה. אונאה במחיר

פעל אוצרות בלשון שקר נך מבקשי מות (משל פרק בא, 1)
אוצרות המרמה והאונאה הבל נך הם, כי אחוריים לבליו, ועודם ברשותו צוראים הם לו
ומבקשים נש槃 בעלהם ומסבבים למותו (שער תשובה לרביינו יונה שע"ג, כד)

התורה אוסרת להונאת כאמור בפרשת בהר:

ובְּכִי תִּמְבֹּרוּ מִמְּכָר לְעַמִּיתְךָ אוֹ קָנָה מֵיד עַמִּיתְךָ אֶל תָּנוּ אִישׁ אֶת אֶחָיו.¹⁸
איסור זה נפסק להלכה בש"ע.¹⁹

על פי דיני אונאה, כאשר ישנו פער של שישית בין הסכום ששולם למחיר השוק, הקונה או המוכר יכולים לבקש את ההפרש.²⁰ לעומת זאת, במקרה של חריגה של יותר משישית מחיר השוק ניתן לדרש את ביטול העסקה.²¹

יש לדין בשאלת האם קיים איסור אונאה:

א. ביחס למחיר המוצרים שימושיות חברות הר"ש.

ב. ביחס לדמי הצעירופות הנגבים מה משתפים עברו זכות שיוק מוצרי החברה.

1. אונאה במחיר המוצע

חברות ש"מ מוצירות מוצר לצרכן או למשוק. כאשר מדובר במכירת מוצר לצרכן, במקרים רבים נמצא שמחירו גבוה בהרבה מאשר מוצרים מקבילים של חברות מתחרות.

טענת אונאה תתייחס לפער הגadol של שישית או יותר בין מחיר המוצע לבין מחיר השוק.²² אולם, כיון שמוורי חברות ש"מ נמכרים אך ורק בדרך שיווק זו ואינם נמכרים במקומות

16. על פי שולחן ערוך ח"מ שר, ו. וכן משמע בפטחי חושן הלכות גניבה והאונאה, פרק יג, ט (הערה טו).

17. מתחי חושן גניבה והאונאה טו, יז (הערות לח, לט ד"ה ומ"מ) על פי בבא מציעא ס.ב.

18. ויקרא כה, יד.

19. שולחן ערוך ח"מ רבכו, א.

20. שולחן ערוך ח"מ רבכו, ב.

21. שולחן ערוך, ח"מ רבכו, ד.

אחר ואין מוצרים מקבילים זהים להם בתכונותיהם,²³ הרי שניתן לטעון שאין להם מחיר שוק.

אם המשוקים קונים כמות מסוימת של מוצרים, כאשר השוק מגיע לרווח צפוי שמהיר המוצר ירד. המשוקים אינם מצליחים לגייס משוקים אחרים ומוכרים את המוצרים שלהם במחיר הפסד. אם כן, המוכר את המוצר במחירו הקבוע על ידי החברה, עובר על איסור אונאה כלפי הקונה. אמנם, ניתן לומר שמחיר השוק נקבע על ידי רוב המוכרים הדורשים מחיר מלא ולא על ידי המיעוט שմוכר במחיר מוזל.

אולם ניתן לפטור את המשוקים מטענת אונאה בכלל באמצעות ההלכה של ה"ונושא ונונין באמונה". הכוונה לכך שהמוכר מודיע לקונה כמה עלה לו המוצר וכמה הוא מעוניין להרווח²⁴ ובמיוחד שמצד המוכר הכל גלי והוא אינו מודיע לכך שהוא מרמה את לקוחותיו,²⁵ אין מקום לטענת אונאה. לפיכך, הוא הדין כאשר המשוק מודיע ללקוח כמה הוא מרוויח מהצטרפותו לא נוכל לטעון לאונאה נגדו.

2. אונאה בדמי ההצטרפות

כאשר אדם מצטרף כמשוק לחברת שר"ש הוא משלם דמי הצטרפות מרובים מתוך ציפייה לרוח כהזה על השקעה.²⁶ בסופו של דבר, כאשר הקונה לא מצליח למצוא משוקים נוספים שייעברו תחתיו, הוא לא מקבל החזר על השקעה, ואז מתברר שעלות ההצטרפות הייתה יקרה מדי. הרא"ש מתיחס למקרה דומה:

ומה שטענו המורים לבטל החכירות, לפי שיש בו אונאה שתות מקח, אומר אני שלא שייכא אונאה אלא בחפש שדרויים ונתקאנא בשומת החפש, המוכר או הлокח. אבל בחכירות אלמעונה של הקhal לא שייכא אונאה, כי האלמעונה

²² הגדרת האונאה כפער העולה על שיטת המחיר מתייחסת לעד הממוני בלבד. מבחינת האיסור שבדבר, לדעת הרא"ש (בבא מציעא ד, כ, שולחן ערוך ח"מ רבו, ו) יש איסור אונאה גם כאשר הפרש הוא פחות מאשר במחיר המוצר.

²³ הערת ערך: עיין במאמרו של הרב ד"ר משה בארי בספר זה, העוסק בדברים שאין בהם אונאה. כאשר חלים דיני אונאה הטעיה בגדאות העסקה גוררת גם את איסור אונאה. ע.ר.]

²⁴ על העיתיות בהשווות מחרים למוצרים שונים בתקופתו, ראה הרב ד"ר איתמר ורדהפייג, "הליך ממכר – אונאה ומקח טוות", *תוחמין ב*, אלון שבות תשמ"א, עמ' 489. וכן "דיני אונאה בימינו", *שער צדק* ב', מכון מש"ה, עמ' 251-243.

²⁵ הערת ערך: ראו עוד מאמריהם של הרב זלמן נחמייה גולדברג, ושל הרב אשר זעליג וויס בספר זה. אמנם, ניתן להציג לבסוף בכמה יזכיר המוכר על ידי מי שכבר קנה אותן, טרם שהשתמש בו. ע.ר.]

²⁶ רמב"ם מכירה יג, ה-ו; שולחן ערוך ח"מ רכו, כז-כח.

²⁷ בניתוח המשפט רכו, יט, כתוב שאם המוכר יודיע שהמחיר גבוה מדי הוא עובר על איסור, אולם המחיר לא בטל (הובא בפתחי חזון אונאה פרק ג, הערת מ, שהאריך). אולם המצביע הרגיל הוא שהמוכר אכן יודיע שקיימת אונאה במחיר המוצר. יתר על כן, לא מציין שמדובר עליו לברור האם יש הפרש במחיר בין עלות הכספייה של המוכר ובין מחיר השוק של המוצר.

²⁸ כאן אנו דנים במודול מסוים המכזי בחלוקת חברות השר"ש שלפיו המצטרפים קונים זיכוי לגiros מפיצים נוספים, להבדיל מהסעיף הקודם שבו דנו בגורם ובשתיו (מודול נוסף המכזי בחברות השר"ש היו של קנייה בסיטונאות, במודול זה ניתן לטען טענת אונאה בלבד).

משתנית לפי הזמן, פעמים שוחטין בשר ושותין אין בשנה זו יותר מבשנה אחרת, וכן עניין הסטוריות וגבירת החובות. וכן כתביון בכל שטרי החכירות: לו ולמולו, משמעו, שהתנו בפירוש אם יפסיד, מזלו הקשה גרט, ואין לו לחזר על המוכר בשביל הפסידו, וכן אם הרווחה הרבהה, אין למוכר דין ודבירם עלי...²⁷

הרא"ש דין במיל שטבקש לקבל זיכיון בלבד למכירתבשר ויין ולשם כך הוא משלם סכום קבוע ושאר ההכנסות מהמכירה נשאותה בידיו. לדעת הרא"ש אין מקבל הזיכיון יכול לטען טענה אונאה בשל מכירות נמכרות מהעיפוי, אף שסכום חכירת הזיכיון הגובה התבוסט על הערכה שייהו מכירות גבותות, כיוון ש"מזלו הקשה גרט" לירידה ברוחים.

הביקורת לשחרה מסויימת משתנה חליפות, לעיתים עולה ולעתים יורדת, והערכת המכירה מתבססת על אומדן בלבד ולפיכך אין בה אונאה.²⁸ מחד ניתן לומר שר"ש דומה בכך לזכיון, והקונה לא יוכל לטען לאונאה על התשלום הגובה ששולם תמורת הזיכיון להפיצ את המוצר. מאידך ניתן לטען, שכאשר השוק מגיע לרוויה, וכאמור לעיל כך יקרה בהכרח, יהיה קושי אובייקטיבי בשוק ולא מחמת מזלו הקשה של הקונה ואז בנגד זיכיון, יוכל הקונה לטען טענה אונאה.

אם אכן תבוטל העסקה בין השכבה בה נעצרה הפירמידה לשכבה שמעליה, הרי שזו תבטל את העסקה עם השכבה שמעליה וכן הלאה עד לביטול כל העסקאות בפירמידה.²⁹

ו. מיקח טעות

כאשר נמצא פגם במוצר (ሞם) שלא היה ידוע לקונה בשעת הקנייה,³⁰ העסקה מוגדרת כמיקח טעות ודינה להבטלה. במקורה כזה, הקונה מחזיר את המוצר למוכר וזה מחזיר לו את הבטף.³¹ כאשר המוכר יודע על הפגם ומסתיר אותו מהקונה הדבר אסור כפי שבואר בפרק לעיל.³²

יש לדון האם קניית זיכיון מחייבת שר"ש ניתנת לביטול בעונת מיקח טעות, בשל הפגם בעסקה, שרוב המctrופים מפסידים את כספם בעסקה זו. ניתן לשער שרוב האנשים לא היו מוכנים להיכנס לעסקה שכזו, אילו ידעו מראש את מהותה. ועל כן השאלה היא האם מצב זה כזה נחשב לטענות המבטלת את העסקה.³³

.27. שות"ת הרא"ש יג, ב.

.28. דין נרחיב בתשובה הרא"ש ראו, הרב צבי יהודה בן-יעקב, *משפטיך ליעקב*, ב, יד (עמ' רד-רו).

.29. ככלומר, ביטול העסקה יהיה באוון רקווטיבי.

.30. כיוצא בזה גם כאשר נמצאת טעות בሚיה, במשקל או במנין.

.31. רmb"ם מכירה טו, א; שולחן ערוך ח"מ רלב, א.

.32. ליד העראה 13.

.33. ראה *משפטיך ליעקב* ב, יד (עמ' ריא-רייג), שם משמע שישיך ביטול מכך עקב "ሞם" גם כאשר חומות איינו פיזי, אלא הסתברות גבואה למעבר לקווות למתחרים או מתח רוחחים נמוך בעסק, וכן בפתחי חושן גיבקה ואנאה פרק יב העראה ז (הdon ביחס לקונה כרטיס הגרלה לאחר מועד ההగלה), גם שם מדובר ב"ሞם" לא פיני הקשור בנסיבות העסקה. ولكن נראה שגם חיסרין יריעה על מצב העסק (הROLה וכו'), ומסתבר שלו הייתה ידיעה שלמה לא הייתה מתבצעת העסקה, יש בכך כדי לבטל את המקה.

1. הגדרת המום בשר"ש

הרמב"ם כותב:

כל שהסכימו עליו בני המדינה שהוא מום שמחזיר בו מיקח זה מחזירין, וכל שהסכימו עליו שאינו מום הרי זה אינו מחזיר בו אלא אם פירש, שבכל הנושא ונוטן סתום על מנהג המדינה הוא סומר.³⁴

כיוון שר"ש נחשב על ידי אנשים ורבים כפערות עסקית לגיטימית לכואורה ניתן לומר שאין זה מום כלל. אולם בנגדו למצוות בשר"ש, הילכה זו עוסקת בחישרון שאנשים יודעים עליו, אך אינו נחשב בעיניהם לחישרון במיקח ואילו בשר"ש בני המדינה אינם יודעים על הפגם בעסקה, ולכן הילכה זו אינה שיכת לבן. אילו היו בני המדינה יודעים על הכלל הקיים במודל של שר"ש כפי שהובא לעיל בתיאור המעצימות, מסתבר שהיו מסכימים שמדובר בפגם.

2. מום גליי ומום נסתר

בדין מיקח טעות קיים חילוק בין פגם גליי ופגם נסתר. בפגם גליי ההנחה היא שהקונה משלם וכמותו לbijtול העתקה כיון שידע על הפגם ולא מהה. בפגם נסתר, לעומת זאת, שתיקתו של הקונה אינה בוגדר מחילה, וכשידע הקונה על הפגם הוא יכול לדרוש את bijtול העסקה, אפיו לאחר כמה שנים.³⁵

לאור ואת יש לבחון האם הפגם בשר"ש הוא בוגדר פגם גליי, משוםSCP שבעל יכול לעשות את החישוב ולגלות שרוב המעצרים יפסידו את כספו, ולכן חזקה שהמצורף משלם על זכותו bijtול ההתקשרות, כמו בהימורים, שם ידוע לכל, שרוב המהמקרים מפסידים.

אולם נראה למאר, שהපגם בשר"ש נחשב לנסתר, שכן לא כל אחד יכול להזיהה ולהבחין שמדובר בעסקה גורעה. מה עוד, שלכל חברה מחברות השר"ש יש מודל עסקי אחר לפיו

היא מתגמלת את המשווקים, ולאדם שאינו בקיין במסחר קשה לפענחו את המודל העסקי. אמן, גם אם הממצורף אינו יכול לעמוד על מהות השר"ש בכוחות עצמו, עדין הוא יכול ללמוד על כך באמצעות חבירו, כתבות בעיתונים או באמצעות האינטרנט. לכואורה, כאשר אפשרויות כזו קיימת, הפגם נחשב כפגם גליי שהקונה משלם עליו, כפי שמשמע מדברי הרמב"ם לגבי אדם שגילה שאשתו היא בעלת מום:

היה מרוחץ בעיר והוא לו קרובים אינו יכול לומר לא ידעת מomin אלו ואפיו מומין

שבסתור מפני שהוא בקשר בקרובותיו וחזקה ששמע ורצה.³⁶

כלומר, כאשר החתן יוכל לעמוד על מומי אשתו בעזרת קרובות המשפחה שלו שחולקות אתה את המרוחץ העירוני, כל מום הוא בוגדר מום גליי שהחתן משלם עליו.

.34. רמב"ם מכירה טו, ה.

.35. רמב"ם מכירה טו, ג; שולchan ערוך חור"מ רלב, ג.

.36. רמב"ם אישות כה, ב.

למרות זאת, נראה שהפגם בש"ש הוא בוגר פגם נסתור, משומ שחברות ש"ש פועלות באופן מכובן להסתיר אותן. גם אם הן אין משקרות למצויפים, הרי שבקבות מאמצי ההסתירה (היעילים) שלהם, הפגם יכול כפוגם נסתור.³⁷ כך מוכח מהמשך דברי הרמב"ם: ואם דרך (=של הנשים) להחכאה ולהתנכר אף במרחץ ושתהיה הבת רוחצת בלילו או בבית קטן שבמורת לבודה עד שלא תראה ולא תודע, הרי זה טוען אף במומין שבגלו, שדברים אלו דברים של טעם הם ואין גזירת הכתוב.³⁸

מכאן, שככל מקום שפועלים באופן מכובים, ניתן להסתירה הפגם, ניתן להניח שהקונה לא ידע על סיכויו המכובים, ولو היה יודע, לא היה נensus ומשקיע את כספו. היוצא מכאן להלכה, שככל המנחה לגיט מצטרפים לחברת ש"ש אל לו להסתיר בפני המציגו את סיכוי ההצלחה האמיתיים, קרי, שרוב המצטרפים לא יצליחו להוכיח אף את השקעתם. אם יסתה, יוכל המציגו לטעון ממי שגיס אוטו לבטל את העסקה ולקבל בחזרה את כספו אפילו לאחר כמה שנים.

3. החזרת מיקח לאחר זמן

לכארה, המגיס יכול להוסיף ולטעון שאמנם ניתן לבטל את העסקה לאחר שנודע למצטרף על הסיכויים המכובים להרווח מש"ש. אולם הוא אינו יכול לבטל את העסקה לאחר שעבר זמן רב וגילו שאינו מצליח לגייס מצטרפים חדשים, ועוד יכול לטעון שביטול כזה דומה לאדם שקנה סחרה ולאחר מכן שאל הצלחה למוכרה הוא מבקש להחזירה למי שמכר לו אותה.³⁹

טענת המגיס נדחתת מדברי הרמב"ם, אשר פוסק שבמקרה של מיקח טעונה יכול הקונה לבטל את העסקה אפילו לאחר זמן רב:

וכן המוכר לחבירו קרע או עבד או בהמה או שאר מטלטלים ונמעא במקח מום שלא ידע בו הлокח, מחזירו אפילו לאחר כמה שנים שזה מוקח טעונה הו...⁴⁰

ההבדל בין מיקח טעונה לטעון המנחה למוכר סחרתו ולא מצליח למוכרה, הוא שבמקרה טעונה הבעייה נובעת מהפגם שבמוצר. לעומת זאת במקרה השני חוסר ההצלחה של הסוחר אינו תוצאה של פגם בסחרה, אלא נובע מכשלונו של הסוחר לחזות את הביקוש "ומזולו הクשה גרם".

.37. ראו פסקי דין ירושלים דינו ממונota ובירורי יהדות ב, עמי קלג, בדיון רטיבות בקיirs שנייתן להסתירה על ידי עמעום האורות בחדר.

.38. רמב"ם אישות כה, ב.

.39. יש לומר מה היה בין הנסיבות פשרה זו לבין ביטול מיקח כאשר קיים גינוי דעת מפורש (כגון לעלות לארץ ישראל וכדומה) או כאשר יש אומידנא דמוכח, ועיין תוספות בתובות מז'ב, ד"ה שלא כתוב לה.

.40. רמב"ם מכירה טו, ג; וכן פסק השולchan ערוך ח"מ רלב, ג.

ז. לפני עיור לא תתן מכשול

כאמור לעיל מצטרף שאינו מצליח לצרף אחרים, מפסיד את דמי ההצלחות שלו. המגיס שצירף אותו ויעץ לו לשלם את דמי ההצלחות, יעץ לו עצה שאינה טובה. דבר זה נאסר בפסוק: "ולפני עיר לא תתן מכשול".⁴¹ גם אם המגיס לא הפסיד את כספו כיון שהצלחה לגיסים אחרים, הרי הוא עצמו עבר על איסור יעוץ עצה לא טובה, ומι שצירף אותו, הכספי אותו באיסור זה ועבר אף הוא על אותו איסור.⁴²

1. לפני דלפנוי

יש לדון מה קורה כאשר אדם גיס מצטרף, וזה גיס מצטרף נוסף וכך הלאה, ושלושת הראשונים הרווחו מהעסקה. האם העובדה שהמשרת יהיו מפסידים, גורמת לראשונה לעבור על "לפני עיר לא תנתן מכשול"? שהרי, הוא לא הכספי באופן ישיר אף אחד. בגמרה נאמר: "א' לפני (=עיור) מפקדיןן, א' לפני דלפנוי לא מפקדינן".⁴³ בולם, למרות שיש איסור להכספי אדם אחר, אין איסור על מי שגורם לאחר להכספי אדם שלישי. נחלקו הראשונים מה הדין כאשר המכשול הוא ודאי: התוספות⁴⁴ כתבו שכאשר המכשול העתידי הוא ודאי האיסור במקומו עומד, לעומת זאת בשות"ת תרומת הדשן⁴⁵ התייר. הרמ"א⁴⁶ הביא את שתי הדעות וכותב שהמחמיר "תבוא עליו ברכה". הש"ך⁴⁷ והב"ח⁴⁸ פסקו שיש להחמיר, ולדעת הגרא"א⁴⁹ זו שיטת כל הפוסקים, ולכן אין זה רק הידור אלא חובה. אם כן, כאשר קיימת הכשלה ודאית יש איסור גם ב"לפני דלפנוי".⁵⁰

2. לפני עיור בשוגג

יש לדון האם יש איסור "לפני עיור" בשוגג. במקרה אחרות, האם כאשר כוונת המייעץ לטובה והוא סבור שהוא מייעץ עצה טובה יש בכך איסור בשוגג או שאין איסור בדבר כלל? יש כמה נפקיות לשאלת זו:

א. כאשר המייעץ חושב שהוא נותן עצה טובה, האם עליו לטרוח ולבירר זאת כדי לא להיכשל באיסור בשוגג, או שאין בשוגג שום איסור?

.41. ויקרא יט, יד. ובסתרא קדושים פרשה ב, יד, בעניין הכספי בעזה רעה. איסור זה הובא בספר המצוות להמב"ם לא תעשה עצט; רmb"ם רוצח ושמירת הנפש ב, יד; ספר החינוך מצוה הרבה; שער תשובה שער ג, נג; משנה ברורה קנו, ד; ועוד.

.42. ספר קדושים פרשה ב, יד; עבודת זורה ו-א-ב; ובמקורות רבים בעניין הכספי באיסורים שונים.

.43. עבודת זורה יד, א.

.44. תוספות שם, ד"ה חצב.

.45. שות"ת תרומת הדשן, רצט. ראו הרב יצחק אדלר, לפני עיר עמי' קיב-קטו בסוגיה זו.

.46. רמ"א י"ד קלט, טו.

.47. ש"ך שם, ג.

.48. ב"ח שם, ט.

.49. ביאור הגרא"א שם, לא.

.50. כל זה גם כאשר המוכשלים גויים כאמור שם.

ב. האם יש חובה למנוע מאדם אחר ליעץ עצה שנייה טובה בשוגג, כדי למנוע ממנו לעבור איסור ("אפרושי מאיסורה")?⁵¹ לכארה אפשר להוכיח ממדרשי ההלכה שכאשר הייעץ אינו מתכוון לרעה הוא אינו עובר על איסור:

"ולפניהם עור לא תתן מכשול" – לפני סומה בדבר... היה נוטל ממך עצה, אל תיתן לו עצה שנייה הוגנת לו... אל תאמר לו מכור את שדר, וכח לך חמור, ואת עוקף עליו ונוטלה ממנו, שמא תאמר עצה טובה אני נתן לו והרי הדבר מסור לב, שנאמר "ויראת מאלהיך אני ה".⁵²

מדברי המדרש ממשמע שם כוונת הלב של הייעץ לטובה אין בכך איסור, שהרי אילו הדבר היה תלוי באיכות העצה, לא היה המדרש מתייחס לכוונת הלב. אולם, ניתן להבין את המדרש אחרת ואו לא נוכל ללימודיו מדברי המדרש, כיון שיתכן שהוא אינו עוסק בגדיר האיסור, אלא מתמודד עם טענותו של הייעץ שהוא היה שוגג ולא מזיד, אף שיש איסור בשנייהם.⁵³

3. לפני עיור בשאומר אמת

ניתן להסיק ולשאול, האם מותר לשוק מוצר של חברת שר"ש תוך אמרת האמת, שסיבובי הקונה לחזור את השקתו ולהרוויח קטנים מאד. אמנם דומה שרוב הקונים יירთעו ולא ירצו להשקיע השקעה כספית כאשר ברור להם שיפסידו. אבל עד כמה שהדבר אינו סביר, ייתכן שיימצאו משקיעים, האם מותר למכור להם לאחר הגזגה העבודות? מסתבר שאין איסור "לפניהם עור" ביחס למי שהעובדות הרצגו לפניו כהוויותן, ובכל זאת צירוף משקיע חדש בעיתוי כיון שהוא עלול להסתיר מידע בבואו לשכנע אחרים להצטרף. המשנה בפרק חזוב דינה במקורה דומה:

מי שנתעורר מים בינו לא ימכרנו בחנות, אלא אם כן הודיעו. ולא לתגר אף על פי שהודיעו, שאינו אלא לرمות בו.⁵⁴

רש"י⁵⁵ מבאר הדבר זה והוא בכלל "לפניהם עור לא תתן מכשול" כיון שהtagר ימכור בחזקת יין. אמנם, כותב רש"י, מכירת מים אינה אסורה מחשש שהוא יערבו אותם בין, כיון שנאסר רק דבר העשו לرمות בו כמוות שהוא עכשו.⁵⁶ אם כן, אין למכור דבר העשו

.51. השאלה מתעוררת במקרים בהם אין חובה מצד השבת אבודה כלל הנען (כגון, בוקן ואינה לפי בבוזו), ובכל זאת חובת אפרושי מאיסורה קיימת.

.52. ספרא קדושים, פרשה ב.

.53. וראה צין אליעזר, בא, יא; שהכריע שאין עוברים על איסור לפני עיור בשוגג.

.54. בבא מציעא ס,א. וכן פוסק הרמב"ם מכירה יה, ובשותחן ערוך חומר רכח, יב; ראו עוד רמב"ם גנבה ז, ז: "סלע שנפגמה באםצע אסור למכור אותה להרג או לחרס מפני שרממין בה את אחרים, אבל נוקבה ותולח אותה בצוואר הקטן".

.55. רש"י בבא מציעא ס,א, ד"ה הא; הובא בספר הלבוש חומר רכח, יח.

.56. רש"י שם, ד"ה אין.

לרכות בו לאדם שחשוד לעשות בו שימוש לרעה,⁵⁷ ומכאן שאסור למכור מוצריו שר"ש לאדם שחשוד שימושו אותו לאחרים מבלתי להעמיד אותו על הסיכון שברכישת.

ח. לא עסקים ביישובו של עולם

מבעורת האלים הוא לעסוק בענייני העולם בקיום המינים, למען היה חפץ האלים ביצירתו אותנו עומדת לעד, ונדרع ונאמין כי בהצלחו אותנו ובಹיקמו ממנה מוסדרת תבל מצאנו חן בעניינו (רמב"ז, הקדמה לתורת האדם)

טעם נוסף לאיסור שר"ש הוא חוסר התועלת בשר"ש ליישוב העולם. טעם זה זווק הסבר, שהרי ההתקשרות במסחר מבטא את יישובו של עולם, וההתורה וההלכה אמרו לראותה בעין טוביה.⁵⁸

אולם, לא הרוי מסחר כהרי שר"ש. כפי שהעלנו בתחילת המאמר, בשר"ש המסחר הינו בסות לפירמידה. מכירת המוצרים, משמשת מסווה ופיתוי כדי להסתיר את תרמית הפירמידה המוכרת. מסחר שר"ש הינו אמצעי להעברת הון מאנשים מסוימים לאנשים אחרים, ולא לשם הפצת הסחורה – הטוביין עצם – ללקוחות.

בכך דומה שר"ש להימורים, בשניהם אין תועלת ליישוב העולם.⁵⁹ במשנה⁶⁰ מובא שימוש בקוביה פטול להיעיד ולדzon, בטעם הדבר דנו אמראים:

משחק בקוביה מי קא עביד? ... רב ששת אמר: ...לפי שאין עסקין ביישובו של עולם. מיי בינויו? – איבא בינויו דגמר או מנותא אחוריתי.⁶¹

כלומר, לדעת רב ששת משחק בקוביה פטול כיון שהוא עוסק ביישובו של עולם, ולכן יש לו עבודה נספת (אשר בה הוא עוסק ביישובו של עולם) הרוי שהוא כשר לעדות. בהסביר טumo של רב ששת נחלקו הראשונים. רשי מפרש:

ופסולייזו לפי שאין עסקין ביישובו של עולם, דכיוון דאין מכירין ובקיין בטורה וצער בני אדם – איןן חסין על חבירין מלחתפידין ממעון.⁶²

.57. וכן כתוב בשווית משנה הלמota יב, תכב. בשווית עין יצחק א, או"ח, י"ה, כתוב שאין למכור לחשוד לרכות בו ובשר"ש הרוי קיימת סבירות גבואה שיירמו במקח זה.

.58. דברים רבה פרשה ז: "ברוך אתה בבואר – בפרקטייא שלך וברוך אתה בצעארך – בפרקטייא שלך", רמב"ם פירוש המשנה סנהדרין ג, ג.

.59. ככלומר שר"ש והיכרים הם בעצם "משחק סכום אפס". במידת מה שר"ש אף חמור מהימור על ידי הגרלה, כיון שהמצטער וחושב שהדבר אינו תלוי אלא בו ובמידת החשקה שישקיע, והוא סמרק בדעתו שיצליח. לעומת זאת בהגדרה, המשותף אינו יזכה ולבן הוא משלים מראש עם אפשרות ההפסד. דבר זה מצינו בסנהדרין כה, א-ב, בדין מפריח יונים התולה בדעת עצמו. וראה גם רמ"א ח"מ רז, יג.

.60. סנהדרין כד, ב.

.61. שם.

.62. רשי"ע יירובין פב, א, רשי"ע בסנהדרין (שם) מפרש באופן סתום יותר: "דהואיל ואין עסקין ביישובו של עולם אין בקיין בטיב דיןין ומשא ומתן, ואין ראי חטא."

דהיינו, אדם שמתפרק אך ורק מהימורים איינו מכיר את קשיי הצרפת לפיקר איינו מתחשב במילון חבירו.

דרך אחרת יש לרמב"ם בפירושו לפטול זה:

וְהמִשְׁחָק בְּקוֹבֵיה עַם הָגּוֹי בָו אִיסּוֹר גּוֹל אֶבֶל יְשָׁ בָו אִיסּוֹר עֲסָק בְּדָבָרִים בְּטָלִים
שָׁאַיְן רָאוּי לְאָדָם שְׁיַעֲסָק כָּל יְמֵי אַלְא בְּדָבָרִי חֲכָמָה וּבְיַשְׁבוֹ שְׁלַׂוּלָם.⁶⁵

בפירושו למשנה מרחיב הרמב"ם את הסברו:

המִשְׁחָק בְּקוֹבֵיה... וְנָאֵסֶר זֶה מִפְנֵי שָׁהָוָא מִתְעַסֵּק בְּעַסְק שָׁאַיְן בָו תּוּעֵלָת לִישָׁוֹב
הָעוֹלָם, וַיְסֻדֵּד הָוָא בְּתוֹרְתָנוּ שָׁאַיְן רָאוּי לְאָדָם לְהַעֲסִיק אֶת עַצְמָו בְּעוֹלָם זֶה אַלְא
בְּאֶחָד מְשֻׁנֵּי דָבָרִים אוֹ בְּחֲכָמָה לְהַשְׁלִים בָה אֶת עַצְמָו, אוֹ בְּעַסְק שְׁיוּעֵל לוֹ בְקִוּם
הָעוֹלָם כְּגֹון אָוְמָנוֹת אוֹ מִסְחָר.⁶⁴

כלומר, משחק בקוביה פסול כיון שהוא אינו עוסק בעיסוק חיובי, כגון חכמה או עיסוק המועיל לקיום העולם, אלא בעיסוק חסר תועלת.

הרי"ף והרא"ש⁶⁶ פסקו כרב שת שמשחק בקוביה שאין לו אומנות אחרת פסול להיעיד ולדון. מהשו"ע⁶⁷ משמעו שמלבד הפטול להיעיד ישנו איסור בעצם העיסוק הבלעדי במשחקי קוביה, ללא עיסוק בישובו של עולם.

על פי הסביר הרמב"ם ליישובו של עולם ניתן להחיל את הפטול גם במקרים נוספים, ואכן החזון אייש הסביר שאדם הסוחר בפרות שביעית פסול לעודות מסווג שאינו עוסק בישובו של עולם:

וְהָא דְפַסּוֹל לְעֲדוֹת בְשָׁאַיְן לוֹ אָוְמָנוֹת אַלְא הָוָא, אָפְשָׁר דְמָשָׁוֹם חֲטָא שְׁלַׂוּלָה הָוָא
וּמִפְנֵי שְׁהַפְּלִיג בְּחַטָּא, אֵי נָמֵי מִשּׁוֹם שָׁאַיְן עֲסָק בְּיַשְׁבוֹ שְׁלַׂוּל שָׁאַיְן סְחוֹרָת
שְׁבִיעִית בְּכָל צָרָךְ הָעוֹלָם.⁶⁷

על פי זה, אדם העוסק אך ורק בשער"ש הוא פסול לעודות⁶⁸ והוא עבר איסור בעצם עיסוקו. המשחר בברוסה גם הוא לכוארה עונה על אותה הגדרה,⁶⁹ שהרי רוב קוני המניות אינם מעוניינים בסחורה, קרי במניה, המיצגת שותפות חיליקת בחברה, ומטרתם היא

.63. רמב"ם גולחה ואבידה ו, יא.

.64. רמב"ם פירוש המשנה סנהדרין ג, ג.

.65. ריב"ף סנהדרין ד, ב; ראי"ש סנהדרין ג, ז. בדעת הרמב"ם רבו הפירושים עיין: רמב"ם עדות י, ד, ובמפרשים המובאים בטוטר המפתח מהדורות פרינקל על הרמב"ם שם.

.66. שלוחן ערוך חוי"מ שע, ג.

.67. חזון איש שביעית, יד, ב.

.68. אמנם, על פי דין אדם שאינו מודע לכך שהוא עבר על איסור דרבנן איינו נפסל בכך (רמ"א חוי"מ לד, ד;
שוו"ת יביע אומר ח, אה"ע, ד).

.69. ניתן להשוו גם בין שר"ש ובין מסחר באופציות (מניות או מיט"ח). הן שר"ש והן אופציות הם "משחק סכום אפס", ככלומר יש מפדר ויש מרוויה, והכספי עובר מזה לה, ללא בסוף נסף שמייעץ מבחוץ. אולם אופציות דומות יותר לביטח (שנים הוא משחק סכום אפס) שכן ייעוזן העירוי הוא להוות ביטוח למשקיע מפני תנודות השוק ומהויה מבשר ייעיל וחשוב לפיזור סיכון, והדבר דרוש מחקר נוספת.

התעשרות קלה. אלא שלמסחר במניות יש תועלת אמיתית לשוק מכ舍ר לגיטוון, ואשר בלאדיו התעשייתו והמסחר יתקשו להתקפתה.

ט. תקנה למגדר מלאה

בפרק הקודם השווינו בין שר"ש להימורים מצד חוסר התרומה שלהם ליישוב העולם. בפרק זה אנו רוצים להציג על ההשפעה השילילית הנגרמת מצטרפים לשר"ש. הרשב"א נשאל על אודוט קחול שהטיילו חרם על המשחק בקוביא, וחלק מהקהל רצוי להתרם החרים האם יש ביכולתם לעשות כן. בתשובתו אוסר הרשב"א את התרם החרים ויוציא בחrifoot בנגד הheimerim:

האסור תקנת ותיקין ויראי חטא הייתהomi ומיא שבא להתרם פורץ גדר ועשה דמן של בחורים שחוק (=שפיכות דמים).⁷⁰ כמה קרעם הלביב (=עוני),⁷¹ כמה ריחות הבאיש (=גריםמת שנאה),⁷² כמה בוכים יוצאים במוחול משחקרים (=גורים לבci).⁷³ ותמה אני האיך פשטה הוראה להתרם בכענין זה אףלו הסכימו כל הקהל בהיתר וזה מעצמו נאסר ועוד נוספ עליו איסור ההסתממה והחרם והאיך נחזר ונתרי.⁷⁴

בדברים אלו מאשים הרשב"א את הheimerim בתופעות שליליות רבות:⁷⁵ שפיכות דמים, עניות, גריםמת שנאה וסכוון בין אנשים וגרימת צער למשתתפים. על כן, מוחק הרשב"א את תקנת החרים בנגד הheimerim אשר מלבד היוטו אסור מצד הדין⁷⁶ יש מקום לאוסרו עקרונית מצד השפעתו השילילית.

תקנות בנגד הheimerim מצויות ברבות מהקהילות, בין מקהילות הספרדים ובין מקהילות האשכנזים, שראו באופן שלילי עיסוק זה.⁷⁷ בדומה לכך במדינת ישראל ובחלק מדינות העולם נאסרו הheimerim על פי חוק.

באתרי האינטרנט מצויות עדויות לרוב של אנשים שהצטרכו לשר"ש על סמך הבטחה להכנסה פסיבית לכל חייהם ונמצאו מרומים ומופסדים. חלקם, עדין מאמינים בשיטה

.70. על פי האמור בז'ירא רבה פרשה כו: "אברן למה נהרג? אמר רב כי יהושע בן לוי אברן נהרג על שעשה דמן של נערים שחוק הרא הוא דכתיב (שמואל ב, ב, יד) ויאמר אברן אל יואב יקומו נא הנערים וישחו לפניו".

.71. על פי משלוי כב, כא: "כפי טבא חולל יונש, וקרעים תלביש נומח" כלומר תלביש בגיןם קרועים.

.72. על פי האמור שמות ה, כא: "ויאמרו אֶלָּה יְהִי עַלְכֶם וְשִׁפְט אֲשֶׁר הָבָשְׂתֶם אֶת רֵיחַנוּ בְּעֵינֵי פָרָעה וּבְעֵינֵי עֲבֹדָיו לְתַת חָרֶב בְּקַרְבָּלְהָרְגָנוּ".

.73. על פי ורמיחו לא, ג: "עד אברן גנבתנית בתולית ישראלי עוד תעדי תפיך ויצאת במוחול משחקרים" משחק מילום על פי החיבור בין הצמד "מכבי" ו"שחוק" ופירשו, שהמשחק בקוביא צוחק (משחק) בתחילת הראש אשר לבסוף יוצא במכבי.

.74. שו"ת הרשב"א ז, רמד.

.75. וכן כתוב בשו"ת הריב"ש (סוף סימן תלב): "אபילו לרוב ששת, דסבירא ליה החטם דליך אסמכתא בקוביא מכל מקום דבר מכוער ומתוועב ומשוקץ הוא. ורבים חללים הפל, ועצומים כל הרגוגו".

.76. השווה לשוו"ת הרשב"א ז, ז, ער, א, תשנה (ב), חמימותות לרמב"ז, רנב.

.77. סקירה נהנית על מנהגי הקהילות ביחס להימורים ראו בספרו של הרב ישראל שזיננסקי, התקנות בישראל, ברכ רבייע, פרק שניים עשר, עמ' תכז-תלב.

וחושבים שהאשמה בחוסר ההצלחה נועז בהם, בהשיקותם וביכlolותיהם. זאת ועוד, את המ策טרפים החדשניים לש"ש מלמדים שדרך הגiros הטובה ביותר היא לגייס את מכריך ושבניר, ומ שנמצאו אלה מופסדים נגרמת שנאה בין איש ורעהו.⁷⁸

עקב התוצאות הרעות של הפירמידה והשר"ש, מסתבר שהרשב"א היה אסור גם אותם. החתום סופר⁷⁹ כותב כי תקנה טובה שאנו היינו מתקנים כמוות – תקופה, גם אם נחקרה רק בדייא דמלכוטא. לפי זה ברור שבמדיינות שנאסרו משחקי הפירמידה ושר"ש, הם אסורים גם לפיה ההלכה. וכן נראה שבכל מקום בו קיימים משחקי פירמידה ושר"ש, מכיוון שצפויות להם תוצאות שליליות, יש לתקן לאסרים שם, גם אם לא נאסרו לפיה החוק.

ו. סיכום

במאמר זה סקרונו בקווים כלליים את התופעות של פירמידה ושר"ש והתרמיות הקשורות אליהם ודנו כיצד ההלכתיים שתופעות אלו מעלה. בדינונו מצאנו שהשתתפות בש"ש הכרוכות במספר איסורים:

- א. גניבת דעת.
- ב. אונאה.
- ג. לפני עיור.
- ד. שאינו עוסק בישובו של עולם, אם אינו עוסק בעבודה אחרת. כמו כן, המשותף בש"ש, אם אינו עובד בעבודה אחרת (שיש בה משום ישב העולם), פסול לעדות.
- נוסף לכך, כיון שהמצטרף אינו מודע לסיבו המועטים יכול הוא לבטל את העסקה ולתבוע חורה את כספו.

ברמה העקרונית, העלינו שיש מקום לעשות תקנה לאסור תופעות אלו, כפי שנעשה בעבר בהימורים, בשל התוצאות המ策טרפות הנגרמות למשתתפים בהם.

.78 ראו בכתבתה של לימור גרייז-מגן "נפל בראשת", שפורסמה בעיתון הצלפה, בתאריך ג' אייר תשס"ח, וכן בכתבות: ב' גם לተבות המאלפות שפורסמו באתר; וכן בכתבתה של יפעת אורליק "חבר מפיל חבר" שפורסמה בעיתון מדור ראשון, בכתבבה פורסמה גם באתר האינטרנט של העיתון www.makor1.co.il בתאריך .29/07/08

.79 שו"ת חותם סופר חו"מ, מד.

חוזים על פי ההלכה